

Стаття надійшла до редакції 07.03.2017

Перевірено на плагіат 20.04.2017 р.

унікальність – 96.29%

УДК 811.124

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ‘FAMILIA GOLIAE’ ТА ‘GOLIAS’ У ЛІТЕРАТУРНИХ, ПАТРИСТИЧНИХ ТА ІСТОРИЧНИХ ПАМ’ЯТКАХ

Гера Єлена Віталіївна, elenakharkovenko@gmail.com

аспірантка

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут філології

Стаття присвячена опису змісту понять *familia Goliae* та *Golias* у тісному зв'язку з вагантським (голіардським) та передвагантським рухом IX-XIII ст. у літературних, патристичних, та історичних джерелах. Проаналізовано теорії щодо походження названих понять, а також взято до розгляду проблематику статуту Санського собору (*Concilium Senonense A. D. 913*), який підняв питання стосовно первинності одного поняття щодо іншого. Репрезентовано наукові погляди стосовно автентичності документу та дослідницькі позиції с приводу присутності поняття *familia Goliae* у статуті. Описано трансформацію понять *familia Goliae*, *Golias* протягом зазначених століть. До розгляду взято змістове наповнення *Golias* у тлумаченні патристичних екзегетів, у поезії Седулія Скотта, у творчості Франсуа Рабле, в описах Геральда Камбрійського (*Giraldus Gambrensis*), Томаса Райта (*Thomas Wright*), у декретах церковного законодавства XIII ст. Відстежено еволюцію становлення змістового наповнення досліджуваних понять у діахронії, а також надано авторську точку зору щодо питання присутності поняття *familia Goliae* у статуті *Galteri, episc. Senonensis 913* року та його розуміння середньовічним суспільством у цей період.

Ключові слова: ваганти, голіарди, *familia Goliae*, *Golias*, *Concilium Senonense A. D. 913*, західноєвропейське Середньовіччя.

ЭВОЛЮЦИЯ ПОНЯТИЙ ‘FAMILIA GOLIAE’ И ‘GOLIAS’ В ЛИТЕРАТУРНЫХ, ПАТРИСТИЧЕСКИХ И ИСТОРИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКАХ

Гера Е. В., elenakharkovenko@gmail.com

аспирантка

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Статья посвящена описанию содержания понятий *familia Goliae* и *Golias* в тесной связи с движением вагантов (голиардов) и предвагантским движением

Problems of classical philology and neohellenic studies

© Hera Ye., elenakharkovenko@gmail.com

Development of the Notion ‘familia Goliae’ and ‘Golias’ in Literary, Patristic and Historical sources
(in Ukrainian)

IX-XIII вв. в литературных, патристических, исторических источниках. Проанализированы теории происхождения рассматриваемых понятий, а также проблематика устава Санского собора (Concilium Senonense A. D. 913), который поднял вопрос о первичности одного понятия относительно другого. Представлены научные взгляды касательно подлинности документа, в том числе исследовательские позиции по поводу присутствия понятия familia Goliae в уставе. Описано трансформацию понятий familia Goliae, Goliias на протяжении указанных веков. Охарактеризовано содержательное наполнение Goliias в толковании патристических экзегетов, в поэзии Седулия Скотта, в творчестве Франсуа Рабле, в описаниях Геральда Камбрийского (Giraldus Gambrensis), Томаса Райта (Thomas Wright), в декретах церковного законодательства XIII в. Отслежена эволюция становления содержательного наполнения исследуемых понятий в диахронии, а также предоставлена авторская точка зрения на присутствие понятия familia Goliae в уставе Galteri, episc. Senonensis 913 года и его понимание средневековым обществом в этот период.

Ключевые слова: *ваганты, голиарды, familia Goliae, Goliias, Concilium Senonense A. D. 913, западноевропейское Средневековье*

DEVELOPMENT OF THE NOTION ‘FAMILIA GOLIAE’ AND ‘GOLIAS’ IN LITERARY, PATRISTIC AND HISTORICAL SOURCES

Hera V., elenakharkovenko@gmail.com

Ph.D. student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article deals with the description of the content of the notion of familia Goliae and Goliias in the light of goliardic movement of the IX-XIII cent. according to literary, patristic, and historical sources. Scientific theories about the origin of these notions as well as the question of the notion priority that has been raised owing to Concilium Senonense A. D. 913 are analysed in the article. The scientific views on the authenticity of the document and the research positions of the presence of the notion familia Goliae in the statute are presented. The transformation of the following notions as familia Goliae, Goliias over the centuries is described. The notion content of ‘Goliias’ is taken into account in the interpretation of patristic exegetists, in Sedulius Scottus poetry, in the works of Francois Rabelais, in the descriptions of Giraldus Gambrensis and Thomas Wright, in the decrees of church law of the XIII century. Various scientific points of view regarding such notion presence are observed. The evolution of the content of the notions in question is monitored in diachronic approach. The author's point of view on the familia Goliae presence in the Council of Sens (913) and its comprehension by the medieval society of the period is offered.

Key words: *wandering students, goliards, familia Goliae, Goliias, Concilium Senonense A. D. 913, Western European Middle Ages.*

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Гера Є. В., elenakharkovenko@gmail.com

Еволюція поняття ‘familia goliae’ та ‘goliias’ у літературних, патристичних та історичних пам’ятках
(Українською)

Актуальність дослідження зумовлюється високою зацікавленістю проблеми, наявністю неоднозначних точок зору щодо неї та потребою в узагальненнях. Питання щодо походження понять *Golias*, *familia Goliae* та *goliardi* та первинності одного щодо іншого вже більш як три століття хвилює лінгвістів та істориків-медієвістів. Більше десятка авторів присвятили свої наукові праці розгляду цього питання (P. S. Allen [Allen, 1931], E. G. Fichtener [Fichtener, 1967], W. Giesebrecht [Giesebrecht, 1853], J. Grimm [Grimm, 1871], O. Hubatsch [Hubatsch, 1870], J. M. Manly [Manly 1907], A. G. Rigg [Rigg, 1977], A. Straccali [Straccali, 1880], J. W. Thompson [Thompson, 1923], H. Waddell [Waddell, 2000], P. G. Walsh [Walsh, 1983], T. Wright [Wright, 1841], М. Л. Гаспаров [Гаспаров, 1975], О. А. Добіаш-Рождественська [Добіаш, 1987], Р. В. Дорохіна [Дорохіна, 2015]).

Насправді питання щодо походження, семантики та співвідношення назв *Golias* та *goliardi* достеменно не з'ясоване, як і питання, щодо часових меж та території поширення, побутування цих номенів, а також осіб, які стояли за ними. Наша **мета** – систематизувати та описати змістове наповнення понять *familia Goliae* та *Golias* у різні періоди Середньовіччя. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**, як з'ясувати походження понять, дослідити факт первинності походження одного поняття щодо іншого, описати їх змістове наповнення у зазначеній хронологічній рамці. Таким чином, **об'єктом** нашого дослідження є поняття *familia Goliae* та *Golias* періодів раннього та високого Середньовіччя (IV – XIII ст.) в рамках вагантської проблематики, а **предметом** – їх змістове наповнення.

У 1907 році професор John Matthews Manly сформував три базові теорії, які вже не одне століття поглиблюють, розширюють та уточнюють науковці, що працюють в рамках досліджуваної проблеми:

1) теорія Якоба Грімма (**Jakob Grimm**), згідно з якою *goliardi* походить з прованського *gualiar*, обманювати, через форму *gualiator*, *брехун*; пов'язує етимологію з паризьким *gouailleux* скалозуб, насмішник, а також з *goualeur* - на арго *співак*. Як вважає Р. В. Дорохіна, *portesursa gueule* вилуджена або мідна *горлянка* – найбільш популярний та вдалий переклад, який влучно передає характер «гульярдів», які займались проповідями та навчанням [Дорохіна, 2015, 14]

2) теорія Томаса Райта (**Thomas Wright**), у якій автор наполягає щодо первинності *goliardi* стосовно *Golias* (*Golias* з Вульгати – Голіаф), виводячи номен від латинського *gula*, припускаючи, що ця назва надана була *clerici ribaldi*, *scholares vagi* через їх ненажерливість та гарячкуватість. Прибічником цієї теорії є James Westfall Thompson, який висуває свою гіпотезу щодо етимології та лінгвістичної діакронії *goliardi* [Thompson, 1978].

3) теорія, яка розглядає *familia Goliae* як первинне щодо *goliardi* і намагається у певний спосіб пов'язати мандрівних студентів з філістимлянським

велетнем, який був убитий Давидом. [Manly, 1907, 201]. Таку позицію поділяють науковці А. Cook [Cook, 1908], А. Straccali [Straccali, 1880], W. Giesebrecht [Giesebrecht, 1853].

XX ст. обстоює версію Jakob Grimm, у Merriam-Webster's Encyclopedia of Literature [Merriam-Webster's Encyclopedia of Literature, 1995] зазначено, що **goliardus** більш вірогідно походить з давньофранцузької *goliass*, *gouliart* *ненажера*, *нестримний гульвіса*, як альтернативний варіант може генеалогічно сягати німецького дієслова, яке споріднене з середньовісньонімецьким *goln* *кричати*, *жартувати*, *поводитись нестримно* та співвідноситься з готським *goljan* *вітатись*, на який вплинула ст. фр. *gole* *горло*, *ненажерство*.

Наступний challenge, який посідає чільне місце в «вагантській проблематиці» та безпосередньо пов'язаний з темою номінації та датування **familia Goliae** та **goliardi**, є церковний статут №13 *Concilium Senonense* (A. D. 913). Цей документ у науковому світі став одним з факторів, який підняв питання щодо первинності вищезгаданих термінів, а також спровокував суперечки щодо своєї автентичності.

Отже, наведемо постанову *Concilium Senonense* (A. D. 913):

*Statuimus quod clerici ribaldi, maxime qui dicuntur de familia Goliae, per episcopos, archidiaconos, officiales, et decanos Christianitatis tonderi praecipiantur vel etiam radi, ita quod eis non remaneat tonsura clericalis: ita tamen quod sine periculo et scandalo ita fiant*¹. (Ми видали постанову, згідно з якою грубі, непристойні клірики, особливо ті, яких відносять до свити Голіафа, повинні бути приведені в належний стан, а саме бути остриженими та поголеними єпископами, архідияконами та дияконами, так щоб ті були назавжди позбавлені своєї клерикальної тонзури).

Якщо дата у *Mansi* та *Labbe* достовірна, то цей документ на три століття передував майже ідентичним у своєму формулюванні щодо **clerici ribaldi, de familia Goliae** документах *Concilium apud castrum Gonterii* (1231)², у *Concilium provinciale celebratum Rotomagi* (інакше *Concilium Rotomagense*)³ та *Concilium Senonense* (1239)⁴. У *Concilium Trevirense*, (1227)⁵ знаходимо згадки, що стосуються **trutanni, vagi scholares aut goliardi**. Безперечно, особи, які стояли за **familia Goliae** IX ст. відрізнялись від тих, які стояли за іменами XIII ст.

І. А. MacCulloch вважає, що всі наступні собори становили собою всього лише інтерполяцію раннього собору (A. D. 913) у пізніші [MacCulloch, 1932, 266]. Але оскільки цей самий закон з'являється і в найпізнішому *Concilium Senonense*

¹ Mansi, XVIII, cap. 13, p. 324, Labbe, IX, cap. 13, 578

² Ibid. cap. 21, 237

³ Ibid. cap. 8, 215

⁴ Ibid. cap. 13, 512

⁵ Mansi, XXIII, 33

(A. D. 1239)⁶, то автор припускає, що він пройшов свій шлях через проміжний собор *Concilium Lateranense* (A. D. 1215)⁷. Н. Waddell схильна до думки, що присутність **Golias** у текстах була всього лише помилкою духовних осіб [Waddell, 2000, 200], а J. W. Thompson припускає, що вислів *de familia Goliae* міг бути вставленим у текст переписувачами пізніше, коли ім'я **Golias** вже асоціювалось з **goliardi** [Thompson, 1923, 97].

Саме численні собори XIII ст., у яких дуже часто згадувались імена **goliardi** та **familia Goliae**, підштовхували науковців до висновків, що саме XIII ст. є тим часом, коли з'явилися і поширилися ці номени [MacCulloch, 1932, 266]. *Concilium Senonense* A. D. 913 найчастіше залишався поза увагою.

Одним з перших дослідників, хто поновив увагу до статуту Galteri, episc. Senonensis 913 року, став J. W. Thompson. Хоча висновки, яких дійшов автор у своїй статті щодо етимології **goliardi** та статусу **familia Goliae**, на нашу думку, виглядають досить суперечливими та непереконливими, однак на увагу заслуговує наданий ним детальний огляд літератури щодо *Concilium Senonense* A. D. 913, а також той факт, що він привернув увагу наукового товариства до цього питання.

Для J. W. Thompson статут Galteri, episc. Senonensis 913 стає аргументом щодо первинності назви **goliardi** щодо **Golias**, а питання автентичності в автора не викликає сумнівів.

Жоден з відомих вчених, які займалися голіардами, (P. S. Allen, W. Giesebrecht, DuMeril, O. Hubatsch, A. Straccali) критично не досліджували цей документ. Вони здебільшого оминали його увагою або відносили до XIII ст. [Thompson, 1923, 84].

Першим, хто звернув увагу на *Concilium Senonense* A. D. 913, став французький історик-медієвіст Du Cange, однак всі згадки дослідника про нього були епізодичні та випадкові, мали другорядне значення. Очевидно, що документ *Galteri* був виключений із серйозного наукового вивчення, як випадок *lusus literarum*, який був надто епізодичним та віддаленим у часі від його оригінальних нащадків. Питання щодо автентичності цього документу було поставлено лише авторами *Gallia Christiana* у XVIII ст., причому настільки поверхнево, що заперечило його існування. Вони пояснювали свою позицію тим, що інституції, які згадувались у документі, а саме невеличкі монастирі, чернечі устами та чорні черниці не були властивими часу IX ст.⁸

Та найбільш суттєвий аргумент проти автентичності цього документа – це відсутність джерел протягом 300 років після цієї сумнівної дати (з 900 до с1200),

⁶Mansi, XXIII, 512, cap.13

⁷Mansi XXII, 953

⁸ Gallia Christ. XII, 223: recentiorum vero sunt temporum constitutiones Walterio ascriptae, in quibus prioratus conventuales, canonici regulares, moniales nigrae, vocabula insolita errant saeculo nono.

у яких можна було б знайти хоч одну згадку про *goliardi* і *Golias*. Але це прийнятний принцип історичної критики, коли аргумент тиші рідко виявляється вирішальним чи переконливим. При цьому автор переконує, що статути Galterus, episc. Senonensis не можна відносити пізніше, ніж до IX століття. За винятком словосполучення *familia Goliae*, вони за загальним змістом та специфікою використання є прямим свідченням церковного законодавства і, більше того, що кожна окрема стаття посиляється на таку саму у попередніх різноманітних канонах церковних соборів IX ст., причому формулювання найбільше нагадують постанови Ахенських соборів (*Concilia Aquisgranensia* (A. D. 816, 817, 818-819)⁹.

Чимало свідчень широкого розповсюдження мандрівних і грубих ченців ілюструють і інші документи IX ст. (*monachi ribaldi de familia Goliae*) Обмеження прав і свобод, скарги на мандрівних кліриків знаходимо в численних соборах: в указах Шалонського собору (*Concilium Cabilonense* 650, can.19, 813 A. D.)¹⁰ проти *turpia et obscena cantica*, у Григорія Турського і церковному законодавстві VII ст. Паризького собору (*Concilii Parisiensis* 829 A. D.)¹¹, Вернського (*Concilii Vernensis* A. D. 844 can.4)¹², Моського (*Concilii Meldensis* 845)¹³, Ахенського (*Consilii Aquisgranensis* A. D. 816, can.57)¹⁴, Павійського (*Synodi Regiaticinae* A. D. 850, can. 23)¹⁵. Людовик Благочестивий видав у 823 році 2-ий капітулярій¹⁶, яким заборонив виконувати грубі народні пісні язичницького походження. *Concilium Parisiense* A. D. 829¹⁷ року повторив і розширив перелік заборон.

James Westfall Thompson стверджує, що центр «голіардського братства» (*Goliardic brotherhood*) був сформований у Sens на початку IX ст. і вже до X ст. ці грубі бунтівники були відомі як *familia Goliae*, “the family of Golias”.

Визнаючи, що *Concordia Regularum* Бенедикта Аніанського, які були надзвичайно суворі до неподобств бурлакування, ненажерства та пиятик у монастирях, (Migne, 103, 735) зазнали потужного іспанського впливу, а саме 20, 24 та 25 правил *Regula ad monachos* св. Ферреола з Ucetica¹⁸ (зараз Uzès), 7-го та 17-го правил *Regula monachorum* Ісидора Сивільського, автор виводить непереконливу етимологію щодо *goliardi*, опираючись на енциклопедичні

⁹ Mansi, XIV, 147, 346, 385, 387

¹⁰ Mansi, X, 1193

¹¹ Mansi, XIV, 529

¹² Labbe, VII, 1807

¹³ Mansi, XIV, 812

¹⁴ Labbe, VII, 1358, Mansi, XIV, 199

¹⁵ Mansi, XIV, 930

¹⁶ Labbe, VII, 1532

¹⁷ Mansi, XIV, 529

¹⁸ Ucetica – регіон Готії (Gothia (Rouissillon et Septimania)), який будучи провінцією Іспанського королівства, ще довгий час після витіснення вестготів з Франції, навіть увійшовши до складу імперії Карла Великого (778р.) залишався у своїх інститутах та культурі іспанським.

ісидорівські *Sententiarum* та *Etymologiarum X*.

J. W. Thompson етимонами ***goliardi*** визнає лексему ***gula*** (горлянка) та його синонім ***ardelio*** (ненажера). За основу для своїх висновків автор бере ісидорівську дефініцією для ***glutto*** гульвіса, ненажера, у якій його етимологія пояснюється фразою ‘*a gula, id est gulosus*’ та синонім з його коментарів: ***ardelio***, (клас. рідк. ***ardelio*** ненажера), що стоїть в одному ряді з *vorax* (ненажерливий, ненаситний) та *manduco* (ненажера). Таким чином, ***goliardenses*** aut ***goliardi***, як зазначає дослідник, утворилось шляхом контамінації ***gula*** та ***ardelio*** де ***gula*** виступає у функції **ablativus limitationis** до ***ardelio***, тобто ***goliardus*** – ненажерливий горлянкою.

При цьому Thompson зазначає, що ***ardelio*** не використовується більше ані в жодній із праць Ісидора, ані в інших середньовічних літературних корпусах і, водночас, не сумнівається у тому, що це слово було у загальному широкому вжитку у Франції у IX ст., використовуючись окремо, або разом із ***gula*** (терміном, що був запроваджений та введений в обіг Бенедиктом Аніанським та його послідовниками). За словами автора, ***goliardi*** не вживалось у формальній церковній латинській мові¹⁹ в цей період, тому що воно належало до клерикального й монастирського сленгу на позначення бурлакуючих і грубих ченців. А появу номену ***familia Goliae*** вважає дописом пізніших переписувачів, оскільки у IX ст. не було історико-культурних та соціальних причин для його появи. Більше того, автор визначає ***goliardi*** безсумнівним попередником ***familia Goliae***, пояснюючи такий факт особливостями механізму людського мислення, яке розгортається від окремого до загального, від реальних речей до абстрактних персоніфікацій, а не навпаки [Thompson, 1923, 96-97].

Натомість прямо протилежної думки притримується Albert Cook, який якраз наводить беззаперечні свідчення того, що вульгатівський ***Golias*** був добре відомим не лише освіченому клірику, але й пересічному мирянину раннього Середньовіччя.

Історія про те, як Давид убив велетня Голіафа здійснила неабиякий вплив на патристичних герменевтів, які надавали моральної та містичної інтерпретації особистостям Старого Завіту. Давид визнавався прообразом Христа, а Голіаф диявола. Так як Давид вбиває Голіафа, так Христос знищує диявола. У загальних рисах описує Кассіодор (Cassiodorus) в *Expositio in Psalmos: Illud tamen meminisse no sconvenit, bellum istud Davidicum, ad designandum certamen Domini Christi fuisse praemissum; ut sicut iste Goliam saxei teli dimicatione prostravit, ita per petram, qui est Dominus Christus, fortitude diabolica vinceretur...* (Ми повинні пам'ятати, що ця Давидова битва, що відбулась раніше, мала засвідчити майбутню битву Господа

¹⁹У формальній церковній латинській мові не вживалось, тому що для патристичної літератури (Ієронім, Григорій Великий) твори Марціала через свою непристойність належали до забороненої літератури.

*Исуса Христа. Так як Давид переміг Голіафа зброєю з каменю, так сила диявола була подолана каменем, яким є Господь Бог*²⁰.

Голіаф ототожнюється з силами п'їтьми, а Давид з усім християнським народом, який долає їхні підступи з міцністю каменю. Григорій Великий (Gregorius) у своїй *Moralia* говорить, що Давид являє собою прообраз Христа, тоді як Голіаф символізує когорту єретиків. При цьому, Голіаф визнається символічною фігурою найвищого значення. Науковці наголошують на подібного роду порівняннях і в *Caesarius Arelatensis* і в *Beda Venerabilis* та багатьох інших. [Walsh, 1983, 1-2]

Альберт Кук наполягає, що вже в IV ст. середньовічний клірик був добре обізнаний з працями церковних екзегетів. У середні віки навіть існувало щось на зразок моди на праці Беди, які користувались у населення неабиякою популярністю. Ідея протистояння добра і зла в образах Давида та Голіафа описана в тлумаченнях Єфрема Сирина (*Opera*, Rome, 1.737, 1. 367), Августина (*Enarr. In Ps. 33: Patr. Lat. 36. 302*), Феодорита Кірського (*Patr. Gr. 1. 568*), Григорія Великого (*Patr. Lat. 76. 50*), Беди (коментар на 1 Самуїла 17 (*Works*, ed. Giles, 8. 89 ff.) Ісидора Севільського (*Patr. Lat. 83. 113*), Храбана Мавра (*Patr. Lat. 111. 58*).

У Григорія Великого, Августина та Храбана Мавра Голіаф додатково ще й уособлює когорту єретиків (*Golias vero haereticorum superbiam signans*). Свідчення того, що ім'я та справи біблійного велетня пам'ятали протягом усього періоду середньовіччя, ілюструють алюзії Данте (*Mon.2.10 36-7 Moore; Ep. 7, 178-183*) та Чосера (*Man of Law's Tale 934*).

Більше того, інша суттєва теза, яку обстоює А. Кук, полягає у тому, що слово *familia*, яке позначало монастирську спільноту, було добре відомим у часи раннього Середньовіччя, а головним чином ще задовго до IX ст. (*familia Christi* in *Maldubiensi monasterio constitutae*, *familia Wiogornensis ecclesiae*, *Mildredae religiosae abbatissae ejusque venerabili familiae* (A. D. 747)²¹, etc. [Cook, 1908, 163].

Беручи до уваги вищезгадані документи, автор припускає, що *familia Goliae* був терміном, який застосовувався вже в X ст., та його поява в статуті Galterus, episc. Senonensis (A. D. 913) не була випадковою, але мала історично-культурне підґрунтя. Пояснюючи присутність *familia Goliae* у постанові, автор тим самим приєднується до наукової позиції А. Straccali, О. Hubatch та W. Giesebrecht щодо первинності *familia Goliae* у порівнянні з *goliardi*.

Присутність родини Голіафа засвідчена також в одній з літературних пам'яток раннього середньовіччя, у поезії Седулія Скотта (IX ст.). [Пам'ятники средневековой латинской литературы VIII-IX века, 2006, 359] Оскільки останній твір Седулія датується приблизно 874 роком, то очевидно, що словосполучення *de gente Goliae* з'явилося в літературному обігу ще задовго до постанови Сенського

²⁰ Cassiodorus, *Expositio in Psalterium CXLIII, David ad Goliath*

²¹ Kemble, *Codex diplomaticus aevi saxonici* 1.116, 1, 117

собору 913 р. У творі С. Скотта *De quodam verbece a cane discrepto* опис викрадача худоби розпочинається словами: “*quidam latro fuit nequam de gente Goliae*”. Таким чином, *quidam latro* відсилає нас до образу пастуха у Новому Завіті, де Господь Ісус Христос називає Себе Пастирем Добрим (Іоанн, 10:11), який кладе життя власне за вівці (Іоанн, 10:15). Викрадач худоби ж втілює його противника, ворога роду людського, а словосполучення *de gente Goliae* лише посилює цей символічний зміст.

Поезія Седулія загалом носила не лише пародійний, а й богохульницький характер. Саме ця риса, а також жебрацька тематика стануть фактором, за яким її віднесуть за термінологією М. Л. Гаспарова до зародків «передвагантської літератури» [Гаспаров, 1975, 432], а Седулія назвуть одним з предтеч вагантів. Пізніше, у *Concilium Trevirense Provinciale*, с. IX (А. D. 1227)²² навіть з'явиться постанова, яка заборонятиме ченцям, які зійшли на манівці, пародіювати святі речі: ‘*praecipimus ut omnes sacerdotes non permittant trutannos et alios vagos scholars aut goliardos cantare versus super Sanctus et Agnus Dei*’, *aut alias in missis vel in divinis officiis, ...* (ми постановляємо, щоб жоден священник не дозволяв бурлакам-ченцям, які залишили монастир чи іншим мандрівним студентами чи голіардам співати вірші на Святого Агня Божого чи інші частини Літургії чи служби ...).

Постать голіардів та Голіафа була неоднозначною протягом усього періоду Середньовіччя. Дослідники плутались не лише в особистостях XII-XIII ст., які приховувались за номенами *goliardi*, *Golias*, але й неоднозначні припущення ми знаходимо щодо тих, які стояли за іменами *familia Goliae* та *Golias* у IX ст.

J. W. Thompson стверджує, що *Golias* перед тим, як перетворитись на біблійного символічного Голіафа, був уособленням середньовічного чернечого Бахусу. Грубих ченців, які непристойно поводитись, Ratherius (поч. Хст.) називає βρόμοι (галасливі), класичним епітетом Вакха [Thompson, 1923, 97].

H. Waddell, коли пише, що у «першій декаді X століття за часів Вальтера (мається на увазі *Galterus, episc. Senonensis*) з'являється собор проти непристойних кліриків, яких в розмовній мові грубо називали «Родиною Голіафа» (пер. наш) – вона описує їх як кліриків, які стали першою появою веселого Пантагрюелевого прелату, чий сини були неначе морський пісок, які їли й пили за один раз більше, ніж святий Мартін за все своє життя, стиль поведінки яких так часто обговорювався на соборах XIII ст. [Waddell, 2000, 200]. В описі англійської дослідниці такі клірики виглядають не так похмуро й містично, як *familia Goliae* Альберта Кука чи Седулія, однак здається, що вони родом з пізнішого XII ст., близнюки *Golias/Gulias*, якого описав Giraldus Gambrensis.

J. M. Manly у своїй праці (*Familia Goliae*) пише, що Рабле, описуючи родовід Пантагрюеля, вживає ім'я Голіафа двічі. Цікавлячись історичною особою,

²²Mansi, XXIII, 33

автор розкриває та деталізує особливості її сприйняття у середньовічному суспільстві часу Рабле. Manly припускає, що Рабле міг описувати як ватажка *familia Goliae*, так і мати на увазі велетнів у тому загальному сенсі, яке вкладали люди зрілого середньовіччя в поняття *goliardi*. Попри те, що Голіаф стоїть в одному ряду з такими велетнями як Атлас, Бріарей та Антей, вірогідно, що письменник не вказував виключно на фізичну ознаку, оскільки в генеалогії нащадків Голіафа знаходимо «Ерікса-блання», «Габбара, який встановив звичай випивати за здоров'я», епітети яких вказують на спільні характеристики з голіардами. [Manly, 1907, 208] George Whicher також визнаючи Пантагрюелеву спадковість від міфічного *Golias*, описував його мінливу природу так: він був водночас втіленням ганебності та викривачем морального занепаду церкви, жебраком-студентом та удаваним єпископом. [Whicher, 1947, 175]

Навряд, чи тільки співпадінням можна назвати ті засоби, які використовували Архіпоета та Рабле, викриваючи розпусність сучасного їм суспільства з-за тіла гіганта-велетня.

Віршотворець *Golias* з'явився дещо пізніше, його появу відносять до декади 1140-1150 років. Про нього згадують у своїх працях Giraldus Gambrensis та Thomas Wright: *Parasitus quidam Golias nomine, nostris diebus gulositate pariter et dicacitate famosissimus, qui Gulias melius, quia gulæ et crapulæ per omnia deditus, dici potuit. Litteratus tamen affatim, sed nec bene morigeratus, nec disciplinis informatus, in Papam et curiam Romanam carmina famosa pluries et plurima, tam metrica quam rythmica, non minus impudenter quam imprudenter evomit*²³. (У наш час є якийсь паразит, на ім'я Голіаф, сумно відомий через свою ненажерливість та розбещеність, хоча його краще було б назвати Гуліаф, адже він цілковито віддав себе їжі та пиятиці. Він досить освічений, але має погані звички й поганий характер, часто породжує чисельні безчесні пісні щодо Папи та курії, як метричні, так і ритмічні без сорому та розсудливості).

Giraldus цитує деякі уривки, що містять антиримську сатиру: один з *Utar contra vicia* та строфу щодо пияцтва (*Meum est propositum in taberna mori*) з «*Confessio*» Архіпоети. При цьому Геральд вірить, що реальна історична постать з прізвиськом *Golias* існувала на покоління чи два раніше, яка за своїми моральними принципами була паразитом, ненажерою та розпусником у традиціях каролінгського *gens Goliae*, але новими рисами якої стали гострий розум та начитаність, авторству якої відносили не лише «Сповідь» Архіпоети, а й сатиричні звинувачення щодо Папи та курії, написані в стилі Вальтера Шатільйонського (Gualterus de Castiglione).

Один з манускриптів з Кінгзвуду (Kingswood), Глочестер (Gloucester) кінця

²³ Vide Seldenum ad Fletam pag. 524. Thom. Wright in Prolegom. Poem. Walteri Mapes pag. 9. sqq. et Haltaus. Glossarium German. col. 1704.

XII ст. (Trinity college, Oxford, MS 34) приписує строфу з *Confessio* про пиятику, змішування води та вина архієпископу **Gulias (Guliash)**, як і серйозну типологічну поему про Трійцю (*Predicatio Goliae*).

А 53 манускрипт Digby *‘De quodam abbate’* приписується як до Magister **Golyas**, так і до *‘dominus Primas’* [Rigg, 1992, 147]. При цьому явище взаємозаміни авторства у віршах такого роду було явищем поширеним і стійким. М. М. Бахтін цей твір відносить до одного з подібних з-поміж *The Latin poems commonly attributed to Walter Mapes*. «Magister Golias», – пише автор, – це загальне ім’я для лібертина, який знаходиться за межами нормального життя, за межами офіційного світогляду; такий номен також застосовувався до п’яниць та гульвіс, тих, які марно проводили своє життя. Навколо образу Голіафа складали легенди й пісні про його ненажерство та пиятику. Це ім’я, очевидно, витіснило імена місцевих фольклорних велетнів, що втілювали гротескне тіло [Бахтин, 1990, пос.170-171].

Другим свідченням діяльності **Golias** вважається група творів, зібраних і опублікованих Thomas Wright у 1841 році [Wright, 1841]. Більшість з них містять аскрипцію **Golias** в одному чи більше манускриптах, але в деяких випадках Wright тільки відтворює *tituli*, так як вони з’являються в друкованих колекціях, не розглядаючи їх походження. У деяких з цих поем **Golias** виявляється значно серйознішою особистістю, ніж в описах Giraldus Gambrensis. Можна сказати без перебільшення про наявність беззаперечних доказів глибокого релігійного почуття у автора, що демонструє різкий контраст з коментарями Giraldus (Гіральда Камбрійського) та з тими декретами, які видавали церковні собори проти *clerici ribaldi, gyrovagi, familia Goliae* [Walsh, 1983, 2-3].

A. G. Rigg небезпідставно наголошує на тому, що “*Golias*” використовується далеко не з метою встановлення авторства, але з метою вказівки на рід віршів [Rigg, 1977, 65-109]. За P. G. Walsh **Golias** це літературний композит, що включає “*Confessio*” *Apixinoemu, Dives eram et dilectus* Гуго Примаса, *Utar contra vitia, Nostri moris esse solet* Вальтера Шамільйонського, що за своїм метром, римою та словниковими асоціаціями є близькими до *Propter Sion non tacebo, Metamorphosis Goliae Episcopi* та *Apocalypsis* [Walsh, 1983, 3].

Автор припускає, що **Golias poeta** XII ст. вперше з’являється у *Metamorphosis Goliae* і з’являється він саме на час осуду Абеяра Бернаром Клерворським. Пізніше він зустрічається й у *Apocalypsis Goliae*, який користується на той час не меншою популярністю. Автор вірша “*Golias episcopus*” недвозначно визнає себе прибічником Абеяра, як і автор *Metamorphosis Goliae* [Walsh, 1983, 3].

Бернар у своєму листі до Папи Інокентія II ототожнював Абеяра з дияволом, використовуючи образ Голіафа-єретика в інтерпретації Григорія Великого: “*procedit Golias procero corpore, nobili illo suo bellico aparatu*

*circumunitus, antecedente quoque ipsum eius armigero*²⁴... Таке ототожнення Абеляра в середні віки не було поодиноким. У *Vita Goswini*, що приписується *Alexander Aquicinctensis (Aquicinctinus)* читаємо, як молодий Goswin імпульсивно викликає *Petrus Abaelardus* на диспут “*quasi David cum Goliath duello conflicturus*²⁵”. П’єра Абеляра за його теологічні переконання було засуджено в 1121 році Суассонським собором (*Concilium Suessionense*)²⁶ (його *Introductio ad theologiam* визнано єретичним) та в 1140 р. Санським (*Concilium Senonense*)²⁷. Детально історію Госвіна та Абеляра описує французький дослідник I. Wei у книзі *Intellectual culture in medieval Paris: theologians and the university* [Wei, 2012, 15].

О. А. Добіаш-Рождественська пише, що обурені учні Абеляра з гордістю прийняли на себе бернаровий епітет **Golias**, об’єднавши його з ходовим на той час **goliardus** [Добіаш, 1987, 120] Прямо протилежні припущення висуває J. H. Hanford щодо терміну **goliardus**, вважаючи що він може мати цілковито незалежну деривацію, яка не стосується терміну **familia Goliae** та факту часу його появи [Hanford 1926, 55].

До кінця XII ст. **Golias** набуває нового відтінку змісту, а саме дотепного поета, який кидає виклик церкві та здобуває почесний титул *Golias magister, Golias episcopus, Golias poeta*. Невдовзі **Golias** стрімко здобуває легендарний статус голови уявної секти чи ордену (*secta seu ordo vagorum*), де актуалізується в назві саме елемент вседозволеності, а не сатиричного протистояння, якими рясніють ранні твори **Golias** [Walsh, 1983, 6].

Висновки. Опираючись на працю А. Cook, а саме беручи до уваги глибоку обізнаність середньовічної людини з біблійними тлумаченнями стосовно битви Давида та Голіафа, ми припускаємо, що словосполучення **familia Goliae** цілком могло вживатися у постанові *Consilium Senonense A. D. 913*. Більше того, до XII ст. **Golias** і його свита втілювали антисоціальні звички та єретичні переконання. Лише в XIII ст. імена **goliardi** та **Familia Goliae** почали застосовувати на позначення авторів сатиричної поезії, яку згодом назвали поезією вагантів.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні змісту понять **goliardi, goliardenses, clerici vagi, gyrovagi, vagantes** у співвіднесеності з особами, які стояли за ними, а також моделюванні лінгвокультурного типу ваганта-голіарда.

Література:

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса /

²⁴Ep. 189, PL, CLXXXII, col.355

²⁵ Gibbons, Richard. Beati Gosvini vita celeberrimi Aquicinctensis monasterii abbatis septimi, a duobus diversis ejusdem coenobii monachis separatim exarata ... nunc primum edita cura R.P. Richardi Gibboni. Duaci: Ex Off. M. Wyon, 1620, Caput IV, Liber I, p.14

²⁶ Mansi, XXI, 265

²⁷ Mansi, XXI, 568

- Михаил Михайлович Бахтин. – 2-е изд. – Москва: Художественная литература, 1990. – 543 с.
2. *Гаспаров М. Л.* Поэзия вагантов // Поэзия вагантов. – М.: Наука, 1975. – с.421-514.
 3. *Гофф Ж. Л.* Интеллектуалы в Средние века / Жак Ле Гофф; пер. с фр. А. М. Руткевича. – 2-е изд. – СПб.: Изд.-во С.-Петерб. ун-та, 2003. – 160 с.
 4. *Добиаш-Рождественская О. А.* Коллизии во французском обществе 12-13 вв. по студенческой сатире этой эпохи. // О. А. Добиаш-Рождественская, В. И. Рутенберг. Культура западноевропейского средневековья: научное наследие. – Наука, 1987. – с.115-142.
 5. *Дорохина Р. В.* Этические принципы и ценностные установки студенческих корпораций Европы и Северной Америки: монография / Римма Викторовна Дорохина. – "Издательство" "Прспект", 2015. – 163с.
 6. *Allen P.S.* Medieval latin lyrics / Philip Schuyler Allen. – Chicago, 1931. – 430 p.
 7. *Cook, A. S.* Familia Goliæ // Modern Language Notes. – 1908. – pp. 161-163.
 8. *Dronke P.* Abelard and Heloise in medieval testimonies / Peter Dronke. – Glasgow, 1976. – 63 p.
 9. *Du Meril E.* Poesies populaires latines anterieures au XII-e siecle. P., 1834; Poesies populaires latines au Mouen Age. P., 1847.
 10. *Fichtner E. G.* The etymology of goliard //Neophilologus. – 1967. – Т. 51. – №. 1. – pp. 230-237.
 11. *Gibbons, Richard.* Beati Gosvini vita celeberrimi Aquicinctensis monasterii abbatis septimi, a duobus diversis ejusdem coenobii monachis separatim exarata ... nunc primum edita cura R.P. Richardi Gibboni. Duaci: Ex Off. M. Wyon, 1620.
 12. *Giesebrecht W.* Die Vaganten oder Goliarden und ihre Lieder // Allgemeine Monatsschrift fur Wissenschaft und Literatur, Braunschweig, 1853. P. 53
 13. *Grimm J.* Kleinere schriften. – F. Dümmler, 1871. – Т. 5. 1 III, p. 46
 14. *Hanford J. H.* The progenitors of Goliard // Speculum. – 1926. – Т. 1. – №. 1. – pp. 38-58.
 15. *Hubatsch O.* Die lateinischen Vagantenlieder des Mittelalters. – E. Remer, 1870.
 16. *Kemble J. M. (ed.).* Codex diplomaticus aevi Saxonici. – Cambridge University Press, 2011. – Т. 3.
 17. *MacCulloch, J. A.* Goliards // Medieval faith and fable. – Boston: Marshall Jones company, 1932 pp. 265-287.
 18. *Manly J. M.* Familia Goliæ //Modern Philology. – 1907. – Т. 5. – №. 2. – pp. 201-209.
 19. Merriam-Webster, Inc. Merriam-Webster's encyclopedia of literature. – Merriam-Webster, 1995. – 1239 p.
 20. *Rigg A. G.* Goliard and other pseudonyms // Studi medievali Firenze. – 1977. – Т.18. - №. 1. – pp. 65-709
 21. *Rigg A. G.* A history of Anglo-Latin literature, 1066-1422 / Arthur George Rigg. – Cambridge University Press, 1992. – 417 p.
 22. *Straccali A. I.* Goliardi ovvero i clerici vagantes delle università medievali // Rivista europea.– 1880. – Т. 11. – С. 674-699.
 23. *Thompson J. W.* The Origin of the Word 'Goliardi'// Studies in Philology. – 1923. – Т. 20. – №. 1. – pp. 83-98.
 24. *Waddell H.* The wandering scholars of the middle ages / HelenWaddell. – Courier Corporation, 2000. – 351 p.
 25. *Walsh P. G.* 'Goliard' and goliardic poetry // Medium Aevum. – 1983. – Т. 52. – №. 1. – С. 1-9.
 26. *Wei I. P.* Intellectual culture in medieval Paris: theologians and the university, c. 1100-1330 / Ian P. Wei. – Cambridge University Press, 2012. – 446 p.
 27. *Whicher G. F.* Sons of Goliath //The American Scholar. – 1947. – С. 171-182.
 28. *Wright T.* The Latin Poems: Commonly Attributed to Walter Mapes / Thomas Wright. – Camden Society, 1841. – 435 p.

References:

1. Bahtin M. M. Bahtin M. M. *Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaja kul'tura srednevekov'ja i Renessansa* [The works of François Rabelais and the folk culture of the Middle ages and Renaissance].

Problems of classical philology and neohellenic studies

© *Hera Ye.*, elenakharkovenko@gmail.com

Development of the Notion 'familia Goliæ' and 'Goliard' in Literary, Patristic and Historical sources
(in Ukrainian)

- Moscow, Khudozhestvennaya Literatura, 1990. 543 p. (In Rus.).
2. Gasparov M. L. *Pojezija vagantov* [Goliardic Poetry] // *Pojezija vagantov*. Moscow, Nauka, 1975. pp. 421-514. (In Rus.).
 3. Goff Zh. L. *Intellektualy v Srednie veka* [The intellectuals in the Middle ages]. SPb., Izd.-vo S.-Peterb. un-ta, 2003. 160 p. (In Rus.).
 4. Dobiash-Rozhdestvenskaja O. A. *Kollizii vo francuzskom obshhestve 12-13 vv. Po studencheskoj satire jetoj epohi* [Collisions in French society of 12-13 cent. on the student satire of this era.] // O. A. Dobiash-Rozhdestvenskaja, V. I. Rutenberg. *Kul'tura zapadnoevropejskogo srednevekov'ja: nauchnoe nasledie* [Culture of the Western European Middle Ages: a scientific heritage]. Nauka, 1987. pp. 115-142.
 5. Dorohina R. V. *Jeticheskie principy i cennostnye ustanovki studencheskih korporacij Evropy i Severnoj Ameriki: monografija* [Ethical principles and values of students' corporations in Europe and North America]. "Izdatel'stvo" Prospekt", 2015. 163p.
 6. Allen P. S. *Medieval latin lyrics* / Philip Schuyler Allen. – Chicago, 1931. – 430 p.
 7. Cook, A. S. *Familia Goliae* // *Modern Language Notes*. – 1908. – pp. 161-163.
 8. Dronke P. *Abelard and Heloise in medieval testimonies* / Peter Dronke. – Glasgow, 1976. – 63 p.
 9. Du Meril E. *Poesies populaires latines anterieures au XII-e siecle*. P., 1834; *Poesies populaires latines au Mouen Age*. P., 1847.
 10. Fichtner E. G. *The etymology of goliard* // *Neophilologus*. – 1967. – T. 51. – №. 1. – pp. 230-237.
 11. Gibbons, Richard. *Beati Gosvini vita celeberrimi Aquicinctensis monasterii abbatis septimi, a duobus diversis ejusdem coenobii monachis separatim exarata ... nunc primum edita cura R.P. Richardi Gibboni*. Duaci: Ex Off. M. Wyon, 1620.
 12. Giesebrecht W. *Die Vaganten oder Goliarden und ihre Lieder* // *Allgemeine Monatsschrift fur Wissenschaft und Literatur*, Braunschweig, 1853 p. 53
 13. Grimm J. *Kleinere schriften*. – F. Dümmler, 1871. – T. 5. 1 III, p. 46.
 14. Hanford J. H. *The progenitors of Goliard* // *Speculum*. – 1926. – T. 1. – №. 1. – pp. 38-58.
 15. Hubatsch O. *Die lateinischen Vagantenlieder des Mittelalters*. – E. Remer, 1870.
 16. Kemble J. M. (ed.). *Codex diplomaticus aevi Saxonici*. – Cambridge University Press, 2011. – T. 3.
 17. MacCulloch, J. A. *Goliards* // *Medieval faith and fable*. – Boston: Marshall Jones company, 1932 – pp. 265-287.
 18. Manly J. M. *Familia Goliae* // *Modern Philology*. – 1907. – T. 5. – №. 2. – pp. 201-209.
 19. Merriam-Webster, Inc. *Merriam-Webster's encyclopedia of literature*. – Merriam-Webster, 1995. – 1239 p.
 20. Rigg A. G. *Goliard and other pseudonyms* // *Studi medievali Firenze*. – 1977. – T. 18. – №. 1. – pp. 65-709
 21. Rigg A. G. *A history of Anglo-Latin literature, 1066-1422* / Arthur George Rigg. – Cambridge University Press, 1992. – 417 p.
 22. Straccali A. I. *Goliardi ovvero i clerici vagantes delle università medievali* // *Rivista europea*. – 1880. – T. 11. – C. 674-699.
 23. Thompson J. W. *The Origin of the Word 'Goliardi'* // *Studies in Philology*. – 1923. – T. 20. – №. 1. – pp. 83-98.
 24. Waddell H. *The wandering scholars of the middle ages* / Helen Waddell. – Courier Corporation, 2000. – 351 p.
 25. Walsh P. G. *'Goliard' and goliardic poetry* // *Medium Aevum*. – 1983. – T. 52. – №. 1. – C. 1-9.
 26. Wei I. P. *Intellectual culture in medieval Paris: theologians and the university, c. 1100-1330* / Ian P. Wei. – Cambridge University Press, 2012. – 446 p.
 27. Whicher G. F. *Sons of Goliath* // *The American Scholar*. – 1947. – C. 171-182.
 28. Wright T. *The Latin Poems: Commonly Attributed to Walter Mapes* / Thomas Wright. – Camden Society, 1841. – 435 p.

Проблеми класичної філології та неоелліністики

© Гера Є. В., elenakharkovenko@gmail.com

Еволюція поняття '*familia goliae*' та '*goliard*' у літературних, патристичних та історичних пам'ятках
(Українською)